

Ірина Паламарюк
науковий співробітник
Національного історико-культурного
заповідника «Гетьманська столиця»

Історія поштової справи в Батурині кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Поштовий зв'язок є найдавнішим засобом передачі та доставки повідомлень. Поштова служба пройшла тривалий шлях розвитку – від так званих «нарочних», земської пошти – до сучасної поштової мережі.

Метою даної роботи є дослідження процесу становлення та розвитку поштового зв'язку в Батурині Конотопського повіту Чернігівської губернії протягом другої половини ХІХ – початку ХХ ст. на основі матеріалів періодичних видань досліджуваного періоду.

В Україні-Гетьманщині поштове сполучення ще не мало систематичного характеру, але гетьмани, козацька старшина, духівництво спілкувалися між собою шляхом листування, з яким відсиляли так званих «нарочних». Таке ж «спілкування» проходило і на міжнародному рівні.

В Батурині поштовий стан постав у 1669 р., коли місто стало резиденцією гетьмана Дем'яна Ігнатовича. Згідно «Глухівських статей», підписаних 16 березня, було передбачено організацію пошти із залученням до неї бажаючих бути поштарями, а утримання цієї пошти покладалося на царську казну та місцеві прибутки [14, С. 466]. У Києві, Ніжині та Батурині були влаштовані двори для прийому пошти й утримання коней. На відміну від Києва й Ніжина, де поставили по п'ять стрільців і солдатів російських полків з десятима кіньми, на Батуринську станцію призначили севських ямщиків [2, С. 121]. Відтоді Батуринська поштова станція стала важливим пунктом на Києво-Московському поштовому тракті та основних напрямках: «через Батурин проходить большая почтовая дорога из г. Киева в г. Москву; под самим местечком имеется переправа через реку Сейм на пароме во всякое время года»

[1, С. 265], «в местечке Батуриин сходится четыре тракта и почтовые лошади должны возить почту и проезжающих на четыре станции: Конотопскую – 28 верст (29.8 км. *Через Конотоп йшла дорога на Слобожанщину, а також на південь, до Полтавщини, Запорожжя, Криму*), Алтыновскую – 29 верст (30.9 км. *Звідти на Кролевець, Глухів, Москву*), Борзенскую – 30,5 верст (32.5 км. *Далі – на Ніжин і Київ, а звідти – на захід та південь*) и Сосницкую – 30 верст (32 км. *Звідти – на Чернігів*)» [1, С. 293]. Подорожуючі, які користувалися послугами поштових станцій, мали дотримуватися «Правил для проїжджих на поштових конях», про що читаємо в «Почтовому дорожнику Російської імперії» за 1908 р. Зокрема, зазначалося, що поштові коні відпускалися проїжджим за усною або письмовою вимогою в будь-яку годину дня і ночі, але при цьому особа повинна вказати на станції своє прізвище, звання та куди прямує. Надані на станції в користування коні записувалися в спеціальну книгу розгону, де зазначалося «кому», «коли» та «скільки» коней відпущено. Завідувач поштової станції був зобов'язаний виконувати усі вимоги проїжджаючих, а подорожуючі мали право висловити своє невдоволення послугами поштової станції чи персоналом. Свою скаргу вони могли записати в спеціальну книгу, яка прикріплювалася до столу або ж до стіни в кімнаті для відпочинку [12, С. 327-329]. За останню третину травня 1847 р. від подорожуючих надійшло 4 скарги на Батуриинську поштову станцію. Одна з них – від костромського віце-губернатора Гайворонського, який був незадоволений затримкою через повільне запрягання коней на станції. Кожна скарга розглядалася, вживалися невідкладні заходи, про які до книги скарг вносився запис. Зокрема, після службового розслідування скарги Гайворонського батуринські ямщики були покарані побиттям різками, а станційний писар був покараний добовим арештом [1, С. 300-301].

У 1684 р. на Батуриинській поштовій станції було 80 коней [13, С. 138-139], в 1845 р. – лише 27, про що дізнаємося з рапорту Конотопського земського справника Я. Костенецького до Чернігівського губернатора П. Гессе [1, С. 292]. У другій половині ХІХ ст. їх кількість знову збільшилася до 48 [11, С. 387-408]. Батуриинська контора залишалася однією з найбільших на

Московському тракту (більше коней було лише у Ніжині – 54). На час квартирування у Батурині літніх військових таборів царської армії кількість коней на станції збільшувалася ще на 7 голів, адже кількість військових, що прибували на літні навчання, сягала більше 6 тис. [11, С. 387-408].

Поштова реформа 1830 р. ліквідувала всі губернські поштамти окрім Петербурзького і Московського. Для нагляду за роботою поштових установ було створено поштові округи, три з яких (IV, V і VI) становили українські губернії. VI-й округ охоплював 6 губерній, зокрема, й Чернігівську, із губернською конторою у Чернігові та повітовими у Ніжині, Стародубі, Глухові, Козельці, Новгороді-Сіверському, Городні, Кролевці, Мглині, Борзні, Батурині, Новозибкові, Суражі, Острі, Сосниці, Конотопі. Жодна з цих контор не була нижче 4 класу; у Батурині була поштова контора 3 класу [3].

Із впровадженням телеграфу пошта стає поштово-телеграфною установою. Батуринська пошта з 1887 р. стала поштово-телеграфною конторою VI класу, а з 1893 р. – поштово-телеграфним відділенням [3]. Це пояснюється відкриттям у 1868 р. Конотопської залізничної станції. Від цього часу пошта все частіше транспортувалася залізницею.

Відкриття залізниці вплинуло на поштову логістику. Для Батуринської контори основними напрямками доставки та передачі пошти стають Конотоп і Стародуб. Прийом-передача пошти здійснювалася 6 разів на тиждень [3]. 1904 р. у газеті «Киевлянин» є інформація про клопотання батуринців до начальника Київського поштово-телеграфного округу щодо щоденного поштового сполучення з Конотопом: «ходатайство мотивируется тем, что Батуринское отделение обслуживает обширный район, с населением в 22 тыс. душ, а между тем почта получается/отправляется здесь три раза в неделю» [5, С. 4]. Через 3 місяці клопотання частково задовольнили – поштове сполучення працювало 5 днів на тиждень [6, С.4], а з початку 1905 р. – щоденно [7, С. 4].

Про діяльність поштових відділень дізнаємося з «Календаря Чернігівської губернії». Внутрішня кореспонденція того часу поділялася на просту, замовну, страхову та з післяплатою. До простої входили листи, поштові картки, бандерольні відправлення та посилки без ціни. Замовна кореспонденція

включала в себе будь-який закритий лист, поштову картку або бандерольну посылку, з поміткою «ЗАКАЗНОЕ». До страхової кореспонденції відносилися листи з установленою платою, цінні посылки та вузли з монетами. Як і в наш час, була також можливість «післяплати». Таким способом відправлялися цінні пакети, посылки, замовні листи і бандеролі. Позначалися вони написом «С НАЛОЖЕННЫМ ПЛАТЕЖЕМ» і прописаною сумою цього платежу. Була, звичайно і іноземна кореспонденція. Адреси вказувалися французькою або англійською мовами [3].

Прийом та видача поштової кореспонденції не здійснювалися лише у перший день Нового року, Різдва Христового та Великодня, на Благовіщення, Тезоіменитства Государя Імператора [3].

У фондівій колекції Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» зберігаються листівки, відкриті листи з нанесеними фотографічними відбитками, клішованими написами, штемпелями та поштові конверти датовані початком ХХ ст., які засвідчують діяльність Батуринського поштового відділення у цей час. Наприклад, листівка поштова [9] з чорно-білим зображенням напівзруйнованого палацу і флігеля гетьмана України К. Розумовського у Батурині адресована М. К. Леонтович в м. Борзну Чернігівської губернії з поздоровленням зі святом Воскресіння Христового, була оплачена та відправлена 11.04.1913 р. Листівка містить три круглі штампи, два з яких Батуринського поштового відділення та поштову марку червоного кольору номіналом 3 коп. (Рис. 1, 2). Ще одна поштова листівка [10] з чорно-білим зображенням центральної вулиці Батурина адресована у м. Новгород-Сіверський Чернігівської губернії на ім'я Лідії Петрівни Іващенко (?), з вітальним текстом з нагоди Нового року зі штампами Батуринського відділення пошти від 31.12.1912 р. (Рис. 3, 4).

Штат поштової контори у губернському центрі нараховував 23 особи, а у повітах – по 6 працівників, тобто, крім поштмейстера та його помічника, було 4 листоноші та жодного сортувальника [3]. Цікаво, що важливим критерієм призначення поштових працівників визнавався гарний почерк. Той, хто прагнув зайняти цю посаду, також повинен був отримати попередню згоду

начальника поштової контори, а потім подати відповідне прохання на розгляд генерал-губернатора і пройти перевірку поліції на політичну благонадійність. Лише в позитивному випадку кандидат приймав присягу, давав підписку про нерозголошення таємниці листування та складав відповідний іспит. Щодо Батуринської поштової контори, маємо відомості лише про поштмейстерів, які були начальниками контори, та їх помічників.

Начальником поштової контори призначалися службовці нижчих цивільних чинів – колезький реєстратор, колезький секретар, губернський секретар. За 3–4 роки служби вони отримували чин титулярного радника та, ймовірно, переводилися на більш кращу роботу. Помічниками були службовці без чинів. Вони змінювалися щороку, лише деякі з них працювали на одному місці по 2–3 роки [3]. Були випадки, коли увесь штат контори складався лише з начальника та листоноші. Про це дізнаємося з «Киевлянина» за 1903 р.: «Весь персонал служащих Батуринскаго почтово-телеграфнаго отделения состоит из начальника его и почтальона, причем последний занят, между прочим, и разноской корреспонденции обывателям местечка. Между тем работы в отделении очень много, и немудрено, что заказные письма и денежные переводы получают у нас адресатами не раньше, как через 2–3 дня после прибытия их в Батурин... работать некому... Лет 8 тому назад при отделении состоял, кроме начальника, еще один почтовый чиновник, но затем эта должность была упразднена, а число работы все возрастает...Особенно трудно приходится нашему почтовому «персоналу» в летние месяцы, когда на военно-санитарную станцию прибывает свыше 500 пациентов с целым штатом врачей, офицеров, фельдшеров и прислуги, в местечко и окрестные села наезжают дачники, прибывает на каникулы учащаяся молодежь» [4, С. 4]. Починаючи з 1905 р. штат Батуринського відділення був збільшений на одного, а в деякі роки – на двох службовців [7, С. 4].

Місце розташування поштової станції у XVII ст. встановити важко. Будівля Батуринської пошти, що збереглася до наших днів, була побудована на початку XIX ст. на Київській вулиці, поруч з двором К. Розумовського (сучасна вул. ім.В.Ющенко, №52-50). На поштовому дворі знаходилися готель

із флігелями для проїжджаючих, 2 стайні, льодовня, комора, піддашок і хлів для екіпажів, криниця [1, С. 279-284]. Але чомусь в кінці XIX – на початку XX ст. ця будівля не використовувалася як поштова контора. Пошта знаходилася в орендованій поштовим відомством хаті. Про це дізнаємося з того ж «Киевлянина» за 1904 р: «считаем необходимым упомянуть о невообразимо тесном, прямо таки невозможном помещении, в котором ютится наше почтово-телеграфное отделение, где в дни прихода и отхода почты публика толпится не только в узком (Зшага в длину и 1 – в ширину) проходике, отгороженном для нея в служебной комнате, но и в сенях и на крыльце. За эту тесную квартирку почтовое ведомство вот уже седьмой год платит по 260 руб. ежегодно» [5, С. 4]. Нічого не змінилося і через 4 роки. У газеті за 1908 р. читаємо: «Наше почтово-телеграфное отделение помещается в одной небольшой комнате крошечного домика, принадлежащего лицу, занимавшему видный пост в почтово-телеграфном ведомстве. В других двух небольших комнатах занимает квартиру начальник отделения. За это помещение казна платит 200 руб. в год, тогда как в Батурине нетрудно нанять за 120–150 р. дом, достаточно вместительный и для почтово-телеграфного отделения, и для квартир служащих» [8, С. 4].

У фондovій колекції Національного заповідника «Гетьманська столиця» зберігається декілька фотографій місцевого фотографа М. Ф. Боканя (1881–1942 рр.), на яких зображене приміщення поштового відділення, що знаходиться на сучасній вул. Ющенка, 52. Одне фото [15] підписане «Почта» і датується 1910 р. (Рис. 5). Можемо припустити, що з 1910 р. батуринське поштове відділення функціонувало у спеціально побудованому для цього приміщенні.

В середині 1970-х рр. відбулася реконструкція будівлі пошти. З тильної сторони будівлі було добудовано технічне приміщення, частково було змінено зовнішній вигляд будівлі – фасад обкладено облицювальною плиткою. Сьогодні будинок пошти має історичну цінність як приклад громадської забудови початку XIX ст. і є пам'яткою архітектури та історії місцевого значення.

Паламарюк І. Історія поштової справи в Батурині кінця ХІХ – початку ХХ ст.

За матеріалами періодичних видань у статті розглянуто про становлення та розвиток поштової справи в Батурині.

Ключові слова: Батурин, поштове відділення, поштова листівка.

Palamariuk Iryna. History of the post office in Baturyn at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries..

According to the materials of periodical press the article discusses about establishment and development of the post office in Baturyn.

Key words: Baturyn, post office, postcard.

Джерела і література

1. Батурин: сторінки історії: Збірник документів і матеріалів / Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка та ін.; Редколегія: О. Б. Коваленко та ін. – Вид. 2-е, доповн. – Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2012. – 882 с., 30 іл.
2. Вигилёв А. История отечественной почты. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Радио и связь, 1990. 312 с.
3. Календарь Черниговской губернии (1886-1916 pp.).
4. Киевлянин, № 188, 1903.
5. Киевлянин, № 192, 1904.
6. Киевлянин, № 280, 1904.
7. Киевлянин, № 49, 1905.
8. Киевлянин, № 60, 1908.
9. Листівка поштова із зображенням напівзруйнованого палацу гетьмана України К. Розумовського у Батурині, з флігелем ліворуч від нього. Початок ХХ століття // НІКЗ «Гетьманська столиця». – Інв. № КВ-5-3337/Д-3-1250.
10. Листівка поштова із зображенням центральної вулиці Батурина. Початок ХХ століття // НІКЗ «Гетьманська столиця». – Інв. № КВ-6-3769/Д-3-1304.

11. Памятная книжка Черниговской губернии. –Чернигов: Тип. Ильинского монастыря, 1862. –555 с. С.60
12. Почтовый дорожник Российской Империи : с приложением нумерной карты. – СПб, 1871. 816 с.
13. Саєнко Н.А. Історична топографія Батурина XVII–XVIII ст.: дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Чернігів, 2021. 232 с. 138-139
14. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687) / [упоряд. І. Бутич та ін.]. Київ; Львів, 2003. 1086 с.
15. Фото М. Боканя. Пошта. 1910 р. // НІКЗ «Гетьманська столиця». – Інв. № КВ-9-6052/ Д-3-1708.